



LATVIJAS REPUBLIKAS SATVERSMES TIESA

SPRIEDUMS

Latvijas Republikas vārdā

Rīgā 2018. gada 15. februārī

lietā Nr. 2017-09-01

Latvijas Republikas Satversmes tiesa šādā sastāvā: tiesas sēdes priekšsēdētāja Ineta Ziemele, tiesneši Sanita Osipova, Aldis Laviņš, Gunārs Kusiņš, Jānis Neimanis un Artūrs Kučs,

pēc Sanitas Boktas-Strautmanes konstitucionālās sūdzības,

pamatojoties uz Latvijas Republikas Satversmes 85. pantu un Satversmes tiesas likuma 16. panta 1. punktu, 17. panta pirmās daļas 11. punktu, kā arī 19.² un 28.¹ pantu,

rakstveida procesā 2018. gada 16. janvāra tiesas sēdē izskatīja lietu **“Par likuma “Par maternitātes un slimības apdrošināšanu” 10.⁴ panta pirmās daļas 3. punkta (redakcijā, kas bija spēkā no 2012. gada 1. janvāra līdz 2013. gada 31. decembrim) atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 110. pantam”.**

Konstatējošā daļa

1. Likumā “Par maternitātes un slimības apdrošināšanu” no 2008. gada 1. janvāra tika ieviests jauns sociālās apdrošināšanas pabalsts – vecāku pabalsts. To piešķir un izmaksāja sociāli apdrošinātai personai, kura kopa bērnu vecumā līdz vienam gadam, ja šī persona kā viens no bērna vecākiem atradās bērna kopšanas atvaļinājumā vai bērna kopšanas dēļ neguva darba ienākumus kā pašnodarbinātais, vai arī minētajā bērna kopšanas periodā turpināja strādāt.

Saeima 2009. gada 16. jūnijā pieņēma likumu “Grozījumi likumā “Par maternitātes un slimības apdrošināšanu””. Tas paredzēja, ka turpmāk par bērniem, kas dzimuši no 2010. gada 3. maija, vecāku pabalsts tiks piešķirts tikai tām sociāli apdrošinātajām personām, kuras atradīsies bērna kopšanas atvaļinājumā un līdz ar to nestrādās vai negūs ienākumus kā pašnodarbinātie.

Ar 2010. gada 2. decembra likuma “Grozījumi likumā “Par maternitātes un slimības apdrošināšanu”” 3. pantu tika pieņemts likuma “Par maternitātes un slimības apdrošināšanu” 10.⁴ panta pirmās daļas 3. punkts (grozījumi stājās spēkā 2011. gada 4. janvārī). Minētais punkts likuma redakcijā, kas bija spēkā no 2012. gada 1. janvāra līdz 2013. gada 31. decembrim, paredzēja, ka vecāku pabalstu piešķir un izmaksā sociāli apdrošinātai personai, kura kopj bērnu vai vairākus vienās dzemdībās dzimušus bērnus vecumā līdz vienam gadam (vienam no bērna vecākiem, vienam no adoptētājiem, kura aprūpē un uzraudzībā pirms adoptācijas apstiprināšanas tiesā ar bāriņtiesas lēmumu nodots adoptējamais bērns, audžuģimenes loceklis, kurš noslēdzis līgumu ar pašvaldību, aizbildnim vai citai personai, kura saskaņā ar bāriņtiesas lēmumu bērnu faktiski kopj un audzina), ja šī persona ir nodarbināta pabalsta piešķiršanas dienā (ir uzskatāma par darba ņēmēju vai pašnodarbināto saskaņā ar likumu “Par valsts sociālo apdrošināšanu”) un kā pašnodarbinātais bērna kopšanas dēļ negūst ienākumus (turpmāk – apstrīdētā norma).

Saeima 2013. gada 6. novembrī grozīja likumu “Par maternitātes un slimības apdrošināšanu”, paredzot, ka no 2014. gada 1. oktobra vecāku pabalstu samazinātā (30 procentu) apmērā saņems arī persona, kura ir nodarbināta bērna kopšanas laikā, bet neatrodas bērna kopšanas atvaļinājumā vai bērna kopšanas laikā gūst ienākumus kā pašnodarbinātais. Arī patlaban spēkā esošajā likuma redakcijā tiesības uz vecāku pabalstu samazinātā (30 procentu) apmērā paredzētas personai, kurai kalendāra mēnesī ir ienākumi kā darba ņēmējam vai pašnodarbinātajam.

2. Pieteikuma iesniedzēja – Sanita Bokta-Strautmane (turpmāk – Pieteikuma iesniedzēja) – ir pašnodarbināta persona, zvērināta advokāte, kura atjaunoja savu profesionālo darbību, lai gan viņai dzimušais bērns vēl nebija sasniedzis viena gada vecumu. Uz apstrīdētās normas pamata Pieteikuma iesniedzējai ar Valsts sociālās

apdrošināšanas aģentūras lēmumu tika atteikts piešķirt vecāku pabalstu par laiku līdz brīdim, kad bērns sasniegs viena gada vecumu. Ar Administratīvās apgabaltiesas spriedumu Valsts sociālās apdrošināšanas aģentūras lēmums tika atstāts negrozīts. Pieteikuma iesniedzēja iesniegusi konstitucionālo sūdzību, uzskatot, ka apstrīdētā norma neatbilst Latvijas Republikas Satversmes (turpmāk – Satversme) 110. pantam.

Pieteikuma iesniedzēja norāda, ka atjaunojusi profesionālo darbību tāpēc, lai nezaudētu konkurētspēju, klientus un līdz ar to spēju nodrošināt ģimenes labklājību arī pēc tam, kad bērns sasniegs viena gada vecumu. Ja vecāks nevar pārtraukt savu profesionālo darbību, bet ģimene nevar iztikt ar ienākumiem no nepilna laika darba, tad vecāks esot spiests strādāt pilnu darba laiku un bērna aprūpi pilnībā uzticēt citam cilvēkam. Tā rezultātā tiekot panākts pretējs rezultāts, proti, vecāks esot spiests strādāt pilnu darba laiku, līdz minimumam samazinot to laiku, kuru var veltīt bērnam. Tādējādi apstrīdētā norma ierobežojot personas pamattiesības un nesasniedzot legītīmo mērķi, kādu likumdevējs bija norādījis, – lai ģimenes, kurās bērna vecāks gan saņem valsts atbalstu, gan arī gūst ienākumus kā pašnodarbinātais vai pie darba devēja, netiktu nostādītas labvēlīgākā situācijā nekā citas ģimenes.

Ierobežojums, kas noteikts pašnodarbinātai personai, kura turpina profesionālo darbību laikā, kamēr tās bērns nav sasniedzis viena gada vecumu, ietekmējot šīs personas profesionālo darbību nākotnē. Savukārt darba ņēmēji atrodies citādā situācijā, jo viņiem Darba likuma normas garantējot darbavietas saglabāšanu pēc bērna kopšanas atvaļinājuma beigām. Pašnodarbinātām personām šādu garantiju neesot, un tādējādi tās tiekot diskriminētas pēc nodarbinātības veida.

Apstrīdētā norma arī esot radījusi atšķirīgu attieksmi pret pašnodarbinātām personām iepretim personām, kuras pabalsta piešķiršanas brīdī nebija nodarbinātas un tāpēc līdz brīdim, kad bērns sasniedza viena gada vecumu, varēja saņemt bērna kopšanas pabalstu. Personām, kuras pabalsta piešķiršanas brīdī nebija nodarbinātas, bērna kopšanas pabalsta saņemšanai neesot bijuši izvirzīti nekādi nosacījumi.

Likumdevējs esot varējis personai, kura pēc bērna piedzimšanas un tā kopšanas laikā turpina gūt ienākumus, sniegt valsts atbalstu citādā veidā, piemēram, samazinot valsts

noteiktos izdevumus, samazinot valsts sociālās apdrošināšanas obligātās iemaksas vai pilnībā atbrīvojot no tām.

Ja persona zaudētu ienākumus vai tie būtiski samazinātos pēc tam, kad bērns sasniedz gada vecumu un persona atsāk profesionālo darbību, tas būtiski ietekmētu visas ģimenes labklājības līmeni ilgtermiņā. Valstij esot pienākums maksimālajos tās rīcībā esošo resursu ietvaros sniegt palīdzību vecākiem un citām personām, kas audzina bērnus. Satversmes 110. pantā valsts esot apņēmusies arī finansiāli atbalstīt vecākus bērna pirmajos dzīves gados.

Pieteikuma iesniedzēja uzskata, ka, liedzot saņemt vecāku pabalstu un citus pabalstus sakarā ar bērna piedzimšanu un kopšanu septiņus mēnešus līdz brīdim, kad bērns sasniedza viena gada vecumu, viņai tika liegtas tiesības saņemt valsts atbalstu sakarā ar bērna piedzimšanu un kopšanu līdz viena gada vecumam vismaz minimālā apmērā. Pieteikuma iesniedzēja argumentē, ka, liedzot vispār saņemt vecāku pabalstu, esot liegtas Satversmes 110. pantā garantētās tiesības uz ģimenes sociālo un ekonomisko aizsardzību vismaz minimālā apmērā. Tādējādi likumdevējs ar apstrīdēto normu neesot izpildījis no Satversmes 110. panta izrietošo pozitīvo pienākumu sniegt atbalstu ģimenei.

Ierobežojums neesot samērīgs, jo personām, kuras kopj bērnu pēc tam, kad tas sasniedzis viena gada vecumu, neatkarīgi no to nodarbinātības veida un ieņēmumiem bērna kopšanas pabalsts tiekot izmaksāts.

Pēc iepazīšanās ar lietas materiāliem Pieteikuma iesniedzēja papildus norādīja, ka apstrīdētā norma nesatur norādi uz to, ka likumdevējs būtu nodalījis situāciju, kad pašnodarbinātās personas ienākumi pēc bērna piedzimšanas tā kopšanas laikā nesamazinās, no situācijas, kad ienākumi tajā pašā laikā samazinās par kādu noteiktu apjomu. Taču Saeima atbildes rakstā norādījusi, ka vecāku pabalsta uzdevums esot kaut daļēji kompensēt negūtos ienākumus vecākiem, kas kopj bērnu vecumā līdz vienam gadam. Turklāt likumdevēja rīcībā esot bijuši vairāki mehānismi no Satversmes 110. panta izrietošā pozitīvā pienākuma izpildei, nosakot tādu pabalsta apmēru, kas varētu būt atšķirīgs no tām personām, kuras bērna kopšanas laikā negūst ienākumus, noteiktā pabalsta apmēra. Valsts ekonomiskā situācija nedrīkstot radīt pārliecību, ka valsts attiecībā uz kādu sociāli apdrošināto personu grupu varētu pilnībā pārtraukt sava pozitīvā

pienākuma izpildi. Turklāt vecāku pabalsts, lai arī tas piesaistīts citam budžetam, tomēr tāpat kā bērna kopšanas pabalsts pildot arī atbalsta funkciju saistībā ar papildu izdevumiem, kas vecākiem rodas, kopjot bērnu līdz viena gada vecumam.

3. Institūcija, kas izdevusi apstrīdēto aktu, – Saeima – uzskata, ka apstrīdētā norma atbilst Satversmes 110. pantam.

Vecāku pabalsts esot viens no īpašiem ģimenes aizsardzības veidiem. Valsts atbalstot ģimenes ar jaundzimušajiem bērniem noteiktu laika posmu, ievērojot to, ka zīdaiņiem nepieciešama īpaša aprūpe un vismaz viena vecāka klātbūtne. Parasti šo aprūpi uzņemas bērna vecāki, taču viņi bērna kopšanas laikā, ja ir pārtraukuši darba pienākumu vai profesionālās darbības veikšanu, nespējot gūt ienākumus tādā pašā līmenī kā pirms bērna piedzimšanas. Tādējādi vecāku pabalsta mērķis esot kompensēt šo ienākumu zaudējumu sociāli apdrošinātām personām tādā apmērā, kas atkarīgs no vecāka veiktajām valsts sociālās apdrošināšanas obligātajām iemaksām, un aizsargāt bērna tiesības, nodrošinot tam vecāku klātbūtni un pilnvērtīgu aprūpi.

Likumdevējs neesot atņēmis Pieteikuma iesniedzējai jau pastāvīgi piešķirtas tiesības uz vecāku pabalstu. Tāpat ar apstrīdēto normu likumdevējs neesot mainījis vecāku pabalsta piešķiršanas nosacījumus, aprēķināšanas kārtību vai apmēru. Tiesiskais regulējums attiecībā uz vecāku pabalsta saņemšanas saistību ar liegumu gūt ienākumus kā pašnodarbinātai personai bijis stabils un nemainīgs jau ilgāku laiku pirms Pieteikuma iesniedzējas bērna piedzimšanas (no 2009. gada 1. jūlija).

Apstrīdētā norma pati par sevi neierobežojot Satversmes 110. pantā nostiprinātās pamattiesības uz valsts atbalstu ģimenei, jo nodrošinot visām sociāli apdrošinātajām personām iespēju saņemt vecāku pabalstu. Tas, vai tiek izpildīti pabalsta saņemšanas nosacījumi, esot atkarīgs nevis no valsts iejaukšanās, bet no abu bērnu vecāku izdarītās izvēles vecāku pabalstu saņemt, vienam no viņiem pārtraucot ienākumu gūšanu. Tādējādi valsts esot izpildījusi pienākumu garantēt ģimenei ar bērnu vecumā līdz vienam gadam sociālo nodrošinājumu vismaz minimālā līmenī.

Apstrīdētajā normā ietvertais kritērijs kalpojot leģitīmam mērķim – bērna tiesību aizsardzībai –, jo stimulējot vecāku tiešu iesaistīšanos bērnu aprūpē, kopšanā un

pieskatīšanā un nodrošinot iespēju vismaz vienam no vecākiem pastāvīgi būt kopā ar bērnu. Tas atbilstot vecāku pabalsta kā sociālās apdrošināšanas pakalpojuma būtībai. Šādu pakalpojumu viens no bērna vecākiem varot saņemt tikai tad, ja ir iestājies apdrošināšanas jeb sociālā riska gadījums, kas saistīts ar bērna kopšanu un tās rezultātā zaudētiem ienākumiem. Vecāku pabalsta mērķis esot kompensēt sociāli apdrošinātas personas līdzšinējo ienākumu zaudējumu, bet, turpinot profesionālo darbību, šāds zaudējums nerodoties.

Vecāku pabalsts izskatāmās lietas kontekstā neesot uzskatāms par ģimenēm ar bērniem sniedzamu sociālo palīdzību (sociālo pabalstu), proti, papildu atbalstu ar bērna piedzimšanu un kopšanu saistīto papildu izdevumu segšanai. Šim mērķim Pieteikuma iesniedzējas norādītajā laika posmā valsts paredzējusi citus atbalsta veidus.

Likumdevējs esot veicis atbilstošus pasākumus, lai nodrošinātu valsts sniegtu finansiālu atbalstu visām personām, kas kopj bērnu līdz viena gada vecumam. Visām personām esot nodrošināta iespēja īstenot savas sociālās tiesības saņemt valsts atbalstu ģimenei vismaz minimālā apmērā līdz brīdim, kad bērns sasniedz viena gada vecumu. Papildus vecāku pabalstam un bērna kopšanas pabalstam laika posmā, kurā Pieteikuma iesniedzēja nebija tiesīga saņemt vecāku pabalstu, valsts ģimenēm ar bērniem paredzējusi arī citus sociālās apdrošināšanas un sociālos pabalstus.

Pieteikuma iesniedzēja vecāku pabalstu neesot saņēmusi nevis tādēļ, ka valsts viņai nebūtu nodrošinājusi iespēju īstenot savas sociālās tiesības uz šo valsts atbalstu vismaz minimālā apmērā, bet gan tādēļ, ka viņa pati izvēlējusies vecāku pabalstu nesaņemt. Būtībā, pēc Saeimas ieskata, Pieteikuma iesniedzēja sūdzoties par tāda tiesiskā regulējuma neesību, kurš atbilstu viņas vēlmei – saņemt vecāku pabalstu arī tādā gadījumā, ja bērna kopšana tiek apvienota ar profesionālās darbības veikšanu.

Likumdevējam esot rīcības brīvība reglamentēt sociālās apdrošināšanas pakalpojumu saņemšanas nosacījumus, izvērtējot valsts ekonomiskās iespējas, un citstarp paredzēt arī to, ka personai situācijā, kad tā pati spēj gūt ienākumus arī bērna kopšanas laikā, valsts papildu atbalsts nav nepieciešams. Turklāt bērna kopšanas laikā Pieteikuma iesniedzējas ienākumu, obligāto iemaksu objekta un veikto obligāto iemaksu apmērs bijis aptuveni tāds pats kā pēdējo gadu laikā pirms bērna piedzimšanas. Līdz ar to neesot

pamata uzskatīt, ka vecāku pabalsta piešķiršanas priekšnoteikums – liegums turpināt ienākumu gūšanu – būtu samazinājis Pieteikuma iesniedzējas ģimenes labklājības līmeni un iespēju nodrošināt bērna labākās intereses. Pieteikuma iesniedzēja faktiski esot izšķīrusies par to, ka bērna aprūpei nepieciešamos līdzekļus nodrošinās pati.

Tā kā liegums gūt ienākumus bērna kopšanas laikā likumā “Par maternitātes un slimības apdrošināšanu” bijis ietverts jau ilgāku laiku pirms Pieteikuma iesniedzējas bērna piedzimšanas, apstrīdētā norma neesot varējusi skart Pieteikuma iesniedzējas tiesisko paļāvību. Saeima nesaskata arī to, ka apstrīdētā norma varētu būt nostādījusi nevienlīdzīgās situācijās bērnu vecākus, jo visiem sociāli apdrošinātajiem vecākiem neatkarīgi no to nodarbinātības formas apstrīdētā norma esot piemērota vienādi.

Pašnodarbināta persona neatrodies nelabvēlīgākā pozīcijā salīdzinājumā ar darba ņēmēju attiecībā uz iespējām turpināt darba pienākumu veikšanu vai profesionālo darbību un gūt ienākumus pēc bērna kopšanas perioda. Katram no šiem nodarbinātības veidiem esot savi riski un arī tos kompensējošas priekšrocības. Pašnodarbinātai personai esot iespēja brīvi plānot savus ienākumus un izdevumus, un sociālās apdrošināšanas pakalpojumus nākotnē tā saņemšot atbilstoši apmēram, kādā pati šajā sistēmā līdzdarbojusies. Tāpat pašnodarbinātas personas varot organizēt savu darbu ar zināmu elastību, jo atšķirībā no darba ņēmējiem pašas nosakot savu darba laiku, vietu un veicamā darba apjomu. Savukārt ienākumu samazinājums vai zaudējums pēc bērna kopšanas perioda varot rasties ikvienai personai neatkarīgi no nodarbinātības formas. Arī darba ņēmējiem ne visos gadījumos pēc atgriešanās no bērna kopšanas atvaļinājuma esot garantēta iepriekšējā darbavieta. Piemēram, uzņēmums, kurā persona ir nodarbināta, laikā pēc bērna piedzimšanas varot tikt likvidēts. Savukārt profesionālās prasmes un iemaņas bērna kopšanas laikā neizbēgami zaudējot ikvienu personu neatkarīgi no tās nodarbinātības formas. Klientu zaudējums un ienākumu samazinājums pēc bērna kopšanas perioda esot tādi riski, no kuriem neesot pasargāta neviena persona.

4. Pieaicinātā persona – Tieslietu ministrija – uzskata, ka apstrīdētā norma atbilst Satversmes 110. pantam.

Pēc Tieslietu ministrijas ieskata, apstākļos, kad ekonomiskās krīzes iespaidā nebija pietiekamu līdzekļu valsts sociālās apdrošināšanas budžetā, Saeima varēja ierobežot vecāku pabalsta izmaksu, lai šo budžetu stabilizētu. Ierobežojums ticis noteikts vienīgi tiem vecākiem, kuri guva ienākumus, un tādējādi sociālās apdrošināšanas galvenais mērķis – nodrošināt atbalstu gadījumos, kad ienākumu nav, – esot ievērots. Šādu izmaksu ierobežojuma samērīgums esot atkarīgs no tā, vai likumdevēja rīcībā bijuši alternatīvi, personu tiesības mazāk ierobežojoši līdzekļi. Tieslietu ministrija uzsver, ka Saeimas Sociālo un darba lietu komisijā risinājusies diskusija par to, vai vecāku pabalstu varēs saņemt arī tie vecāki, kuri bērna kopšanas laikā gūst ienākumus, tomēr esot secināts, ka sociālās apdrošināšanas budžetā tam līdzekļu nepietiek.

Tieslietu ministrija arī norāda, ka valsts sociālās drošības sistēmas ietvaros ir svarīgi nošķirt pabalstus, kuri ir un kuri nav atkarīgi no sociālās apdrošināšanas iemaksām. Vecāku pabalsts esot atkarīgs no sociālās apdrošināšanas iemaksām un tādā ziņā atšķiroties no bērna kopšanas pabalsta.

5. Pieaicinātā persona – tiesībsargs – uzskata, ka apstrīdētā norma neatbilst no Satversmes 110. panta izrietošajam valsts pienākumam izveidot un uzturēt ģimenes sociālo un ekonomisko aizsardzību vismaz minimālā apmērā.

Ieviešot vecāku pabalstu, valsts esot izpildījusi savu pienākumu nodrošināt īpašu atbalsta sistēmu ģimenēm ar bērniem. Taču tiesībsargs nepiekrīt Saeimas norādītajam, ka valsts paredzējusi arī citus sociālās apdrošināšanas un sociālos pabalstus, piemēram, maternitātes pabalstu un ģimenes pabalstu, tādējādi nodrošinot finansiālu atbalstu visām personām, kas kopj bērnu līdz viena gada vecumam. Beidzoties maternitātes atvaļinājumam, sociāli apdrošinātai personai, kura nolēmusi bērna kopšanas laikā turpināt strādāt vai gūt ienākumus kā pašnodarbinātais, netiekot nodrošināts ģimenēm ar bērniem garantētais valsts atbalsts. Pieteikuma iesniedzējas gadījumā valsts neesot paredzējusi atbalstu tādu papildu izdevumu kompensēšanai, kuri personai radušies sakarā ar bērna kopšanu līdz viena gada vecumam.

Paredzot iespēju saņemt vecāku pabalstu arī personai, kura bērna kopšanas laikā ir nodarbināta vai gūst ienākumus kā pašnodarbinātais, valsts esot noteikusi līmeni, kādā tā

nodrošinās īpašu atbalsta sistēmu ģimenēm ar bērniem. Liedzot tiesības saņemt vecāku pabalstu personām, kuras ir nodarbinātas vai gūst ienākumus bērna kopšanas laikā, valsts esot samazinājusi iepriekš garantētā sociālā nodrošinājuma līmeni. Šāds ierobežojums esot noteikts ar likumu, un tam esot legītīmi mērķi – sociālā budžeta ilgtspējas (sabiedrības labklājības) nodrošināšana un bērna tiesību aizsardzība –, taču apstrīdētā norma liedzot personai bērna kopšanas laikā strādāt vai gūt ienākumus kā pašnodarbinātai personai. Tas neesot nedz sabiedrības, nedz indivīda interesēs. Sociālās apdrošināšanas budžetam ekonomiski izdevīgāka esot tāda persona, kura, saņemot vecāku pabalstu, ir nodarbināta vai gūst ienākumus kā pašnodarbinātais un tādējādi arī bērna kopšanas laikā veic maksājumus sociālajā budžetā. Persona, kura bērna kopšanas laikā atrodas bērna kopšanas atvaļinājumā un negūst ienākumus kā pašnodarbinātais, sociālajam budžetam pienesumu nedodot. Tādējādi ar apstrīdēto normu nevarot sasniegt izvirzīto legītīmo mērķi – nodrošināt sociālās apdrošināšanas sistēmas stabilitāti ilgtermiņā.

Apstrīdētajā normā noteiktā ierobežojuma legītīmo mērķi esot iespējams sasniegt ar personas tiesības mazāk ierobežojošiem līdzekļiem. Persona varētu strādāt un saņemt mazāka apmēra pabalstu nekā saņemtu tad, ja nestrādātu. Tādējādi tiktu sekmēts tas, ka vecāki bērna dzīves pirmajā gadā izvēlas nestrādāt, tomēr tiem vecākiem, kuriem tas būtu nepieciešams, tiktu saglabāta iespēja strādāt nepilnu darba laiku. Šāds risinājums gan dotu pienesumu sociālās apdrošināšanas budžetam, gan arī labvēlīgi ietekmētu ģimenes kopējo labklājību.

Turklāt ar apstrīdēto normu ilgtermiņā tiekot ierobežotas arī bērna tiesības. Tiesībsargs nepiekrīt Saeimas atbildes rakstā norādītajam, ka iespēja saņemt vecāku pabalstu ir pilnībā atkarīga no pašas personas izvēles pārtraukt vai turpināt savu profesionālo darbību pašnodarbinātas personas statusā. Tiesībsargs norāda, ka bērna vislabākajām interesēm atbilstu tāds ģimenes atbalsta sistēmas regulējums, ka bērna intereses tiek ievērotas ne tikai viņa pirmajā dzīves gadā (nodrošinot bērnam vecāka klātbūtni), bet arī pēc tam, ļaujot vecākam saglabāt profesionālo kvalifikāciju, kas nepieciešama, lai spētu nodrošināt ģimenes labklājību nākotnē.

Vienāda pabalsta noteikšana strādājošam vecākam un vecākam, kurš atrodas bērna kopšanas atvaļinājumā, būtu pretrunā ar Satversmes 91. pantā noteikto tiesiskās

vienlīdzības principu, ja vien tai nebūtu saprātīga un objektīva pamata. Neatkarīgi no atšķirīgajām nodarbinātības formām attieksmei pret darba ņēmējiem, kas atrodas (vai neatrodas) bērna kopšanas atvaļinājumā, un pašnodarbinātajiem, kas bērna kopšanas laikā negūst (vai gūst) ienākumus, vajagot būt vienādi. Tas attiecoties arī uz vecāku pabalsta izmaksu. Vecāku pabalsts esot sociālās apdrošināšanas pabalsts, jo gan darba ņēmējs, gan pašnodarbinātais veicot sociālās apdrošināšanas iemaksas konkrētajam apdrošināšanas veidam – vecāku apdrošināšanai. Turklāt abām personu kategorijām sociālās apdrošināšanas iemaksu likme esot vienāda.

Ņemot vērā minēto, esot secināms, ka ar apstrīdēto normu nav sasniedzams likumdevēja izvirzītais mērķis – nodrošināt sociālās apdrošināšanas sistēmas stabilitāti ilgtermiņā un bērnu tiesību aizsardzību. Šo mērķi varot sasniegt ar citiem, indivīda tiesības mazāk ierobežojošiem līdzekļiem. Tādējādi apstrīdētā norma neatbilstot samērīguma principam un līdz ar to arī Satversmes 110. pantam.

Kopš 2014. gada 1. oktobra esot ieviests tāds vecāku pabalsts, kas nodrošinot taisnīgu un vienlīdzības principam atbilstošu izmaksu gan personām, kuras atrodas bērna kopšanas atvaļinājumā vai negūst ienākumus kā pašnodarbinātie, gan arī tām personām, kuras bērna kopšanas laikā ir nodarbinātas vai gūst ienākumus kā pašnodarbinātie. Tiesībsargs neredzot iemeslu, kura dēļ šādu vai līdzīgu vecāku pabalsta modeli likumdevējs nevarējis pieņemt jau 2009. gadā.

6. Pieaicinātā persona – Labklājības ministrija – uzskata, ka apstrīdētā norma atbilst Satversmes 110. pantam.

Labklājības ministrija pievienojas Saeimas atbildes rakstā norādītajiem argumentiem un uzskata, ka likumdevējam bija tiesības liegt vecāku pabalstu, proti, sociālās apdrošināšanas pabalstu, tiem šā pabalsta saņēmējiem, kuri atsāka savu profesionālo darbību, neatkarīgi no tā, vai profesionālā darbība atsākta pilnīgi vai daļēji.

Vecāku pabalsts esot sociālās apdrošināšanas sistēmas atbalsta pasākums, kas paredzēts vecākiem, kuri bērna pirmajā dzīves gadā izvēlas nestrādāt un pilnvērtīgi aprūpēt bērnu, veltot tam šajā laika posmā īpaši nepieciešamo uzmanību. Vecāku pabalsta

izmaksas ierobežojums attiecībā uz strādājošiem vecākiem esot noteikts, ievērojot galvenokārt tieši bērna vajadzības.

Vecāku pabalsts pēc sava mērķa un būtības esot izveidots kā viens no sociālās apdrošināšanas sistēmas pabalstiem, kuru mērķis ir novērst vai mazināt apdrošinātās personas ienākumu zaudējumu, kas rodas likumā paredzētā sociālā riska iestāšanās gadījumā. Sākotnēji vecāku pabalstu varējis izvēlēties jebkurš no abiem bērna vecākiem, un praksē pierādījies tas, ka šis pabalsts bieži vien nenasniedz tā mērķi, jo parasti tiek noformēts uz tā vecāka vārda, kurš pirms bērna piedzimšanas saņēmis lielāku atalgojumu. Šāda prakse esot nonākusi pretrunā gan ar Satversmes tiesas spriedumā lietā Nr. 2006-07-01 izteiktajām atziņām, gan ar valstī spēkā esošo sociālās apdrošināšanas sistēmu, jo izveidojusies tādu personu grupa, kuras bērna kopšanas laikā nebija sociāli apdrošinātas. Ņemot vērā minēto, 2009. gada 16. jūnijā Saeimā pieņemti likuma grozījumi, liedzot turpmāk saņemt vecāku pabalstu tām personām, kuras atrodas bērna kopšanas atvaļinājumā un vienlaikus strādā vai gūst ienākumus. Grozījumu leģitīmais mērķis attiecībā uz pašnodarbinātajiem bijis aizsargāt bērna intereses, motivējot vecākus, ja vien tas iespējams, nestrādāt un pašiem nodrošināt pilnvērtīgu bērna aprūpi. Apstrīdētajai normai bijis leģitīms mērķis – bērna tiesību aizsardzība, nodrošinot gada vecumu vēl nenasnieguša bērna vislabāko interešu ievērošanu, proti, pilnvērtīgu aprūpi, kuru sniedz vecāki. Otrs leģitīmais mērķis bijis saistīts ar sociālās apdrošināšanas sistēmas pašfinansēšanās nodrošināšanu ilgtermiņā, jo 2008. gada 1. janvārī ieviestais apdrošināšanas veids – vecāku apdrošināšana – neesot paredzējis sociālās apdrošināšanas iemaksu likmes paaugstināšanu jaunā pakalpojuma – vecāku pabalsta – nodrošināšanai. Tādējādi esot ievērojami pasliktinājies valsts sociālās apdrošināšanas budžeta stāvoklis.

Pašnodarbinātajam atšķirībā no darba ņēmēja obligāto iemaksu objekts esot brīvi izraudzīti ienākumi. Tādējādi pašnodarbinātais varot laikus un pēc paša izvēles plānot savu saimniecisko darbību, lai bērna kopšanas periodā saņemtu sociālās apdrošināšanas pakalpojumu atbilstošā apmērā.

Profesionālās kvalifikācijas saglabāšana esot gan pašnodarbinātajiem, gan darba ņēmējiem aktuāls jautājums. Likumdevējs, nosakot vecāku pabalsta izmaksas ierobežojumu strādājošiem darba ņēmējiem un pašnodarbinātajiem, neesot piespiedis tos

atteikties no valsts atbalsta, lai saglabātu savu profesionālo kvalifikāciju, bet, ievērojot bērna intereses un sociālās apdrošināšanas pakalpojuma mērķi, nodrošinājis iespēju izvēlēties – vai nu saņemt vecāku pabalstu pilnā apmērā un nestrādāt, tādējādi negūstot ienākumus no profesionālās darbības, vai arī – ja persona izvēlas strādāt – saņemt ienākumus kā pašnodarbinātajam.

No sociāli atbildīgas valsts principa izrietot valsts pienākums izveidot ilgtspējīgu un sabalansētu sabiedrības labklājības nodrošināšanas politiku. Valstij esot jāsamēro ar savām ekonomiskajām iespējām ne tikai personas tiesības sociālajā jomā, bet arī nepieciešamība nodrošināt visas sabiedrības labklājību un jārada tāds tiesiskais regulējums, kas būtu vērsts uz valsts ilgtspējīgu attīstību. 2009. gadā strauji pasliktinājusies Latvijas ekonomiskā situācija, samazinājušies valsts budžeta ieņēmumi, būtiski palielinājies bezdarbs un pieauguši sociālās apdrošināšanas speciālā budžeta izdevumi. Satversmes tiesa jau esot secinājusi, ka vecāku apdrošināšana tika ieviesta pārsteidzīgi, nepārdomāti un tādējādi tika apdraudēta sociālās apdrošināšanas budžeta ilgtspēja, kas ir būtisks priekšnoteikums tam, lai valsts varētu ilgtermiņā nodrošināt gan pensiju, gan sociālās apdrošināšanas pabalstu izmaksu.

7. Pieaicinātā persona – Latvijas Zvērinātu advokātu padome – uzskata, ka apstrīdētā norma neatbilst Satversmes 110. pantam, un pievienojas Pieteikuma iesniedzējas argumentiem.

Zvērināti advokāti tikai ļoti retos gadījumos pilnībā un uz visu bērna kopšanas laiku pārtraucot savu profesionālo darbību, jo tad varot atpalikt no jaunākajām judikatūras un likumdošanas tendencēm, bet klienti izmantojot cita zvērināta advokāta sniegto palīdzību.

Bērna kopšanas laikā uz darba līguma pamata nodarbinātas personas profesionālās kvalifikācijas izmaiņas esot apmēram tādas pašas kā pašnodarbinātai personai, taču šo izmaiņu tiesiskās sekas pašnodarbinātās personas – zvērināta advokāta – gadījumā esot neizdevīgākas, jo advokāta klientiem neesot uzlikti un nevarot tikt uzlikti tādi pienākumi kā darba devējam. Tiesību normas paredzot darbavietas saglabāšanu darbiniekam, bet zvērinātam advokātam šādas garantijas neesot.

Apstrīdētā norma paredzot atšķirīgu attieksmi pret personām, kuras bērna kopšanas atvaļinājuma laikā turpina gūt ienākumus, un personām, kuras šā paša atvaļinājuma laikā ienākumus negūst. Šāda atšķirīga attieksme neesot attaisnojama. Turklāt tieši ekonomiskās lejupslīdes apstākļos esot īpaši svarīgi veicināt nodarbinātību. Taču apstrīdētā norma likusi pabalsta saņēmējam izdarīt izvēli starp iespēju saņemt pabalstu un risku zaudēt savu klientūru un kvalifikāciju, proti, zaudēt paša radīto darbavietu. Tādējādi apstrīdētā norma esot labvēlīga personām, kuras necenšas atgriezties darba tirgū, un nelabvēlīga personām, kuras rīkojas pretēji – cenšas uzlabot savu labklājību ne tikai uz valsts atbalsta rēķina. Tāpēc apstrīdētās normas ekonomiskais mērķis esot vērtējams kritiski. Kritiski vērtējams esot arī arguments, ka Pieteikuma iesniedzējai, izvēloties profesiju, vajadzējis pieņemt arī šādas izvēles rezultātā radušās ar nodokļiem saistītās sekas, – apstrīdētā norma stājusies spēkā gandrīz desmit gadus pēc tam, kad Pieteikuma iesniedzēja izvēlējusies profesiju. Tiesiskās paļāvības princips nenozīmējot personas tiesības pēc profesijas izvēles paļauties uz to, ka valsts neveiks grozījumus nodokļu tiesiskajā regulējumā, taču dodot pamatu paļauties uz to, ka valsts nepieļaus personu diskrimināciju, citstarp arī ģimenes aizsardzības pasākumu īstenošanā.

8. Pieaicinātā persona – Rīgas Stradiņa universitātes lektore Mg. iur. Zane Voroslava – uzskata, ka apstrīdētā norma atbilst Satversmes 110. pantam.

Likumdevējs ar apstrīdēto normu neesot liedzis Pieteikuma iesniedzējai saņemt valsts sniegtu pabalstu, bet paredzējis vienīgi nosacījumus pabalsta saņemšanai. Līdz ar to likumdevējs esot izpildījis Satversmes 110. pantā noteikto pienākumu.

Tiesību uz vecāku pabalstu īstenošana esot tiešs valsts pamattiesību izpildes pienākums, kas skatāms kopsakarā ar Satversmes 110. pantu. Ņemot vērā sociālo tiesību, tai skaitā tiesību uz vecāku pabalstu, specifisko raksturu, tās esot īstenojamas atbilstoši Vispārējā cilvēktiesību deklarācijā noteiktajam, ka ikvienam cilvēkam, proti, sabiedrības loceklim, ir tiesības uz sociālo nodrošinājumu un viņa personības pašcieņas uzturēšanai un brīvai attīstībai nepieciešamo tiesību īstenošanu ekonomiskajā, sociālajā un kultūras jomā ar nacionālo pasākumu palīdzību un starptautiskas sadarbības ceļā atbilstoši katras valsts struktūrai un resursiem. Sociālās tiesības esot īpašas un atšķirīgas cilvēktiesības, jo

to īstenošana esot tieši atkarīga no katras valsts ekonomiskās situācijas un pieejamajiem resursiem, tādā veidā saistīta ar katras valsts iespējām. Tāpat arī starptautiskās tiesības uzliekot valstij pienākumu maksimālajos pieejamo resursu ietvaros un ar atbilstošiem līdzekļiem augošā tempā panākt pēc iespējas pilnīgu sociālo tiesību īstenošanu.

Nemot vērā sociālo tiesību un attiecīgo tiesību normu nepastāvēību un biežās izmaiņas, esot grūti prognozēt konkrētu sociālo tiesību īstenošanas apmēru un sistēmu, tomēr sociāli apdrošinātas personas statuss nedodot personai tiesības paļauties uz konkrētiem atlīdzības izmaksas nosacījumiem. Tas dodot personai tiesības paļauties tikai uz to, ka valsts tai piešķirs sociālo nodrošinājumu atbilstoši tiesību normām, kādas būs spēkā laikā, kad personai attiecīgais nodrošinājums būs nepieciešams.

Secinājumu daļa

9. Saskaņā ar Satversmes 110. panta pirmo teikumu valsts aizsargā ģimeni, vecāku un bērna tiesības. Satversmes ievadā nostiprināts tas, ka ģimene ir saliedētas sabiedrības pamats un ka ikviens rūpējas par saviem tuviniekiem un sabiedrības kopējo labumu, izturoties atbildīgi pret citiem un nākamajām paaudzēm. Satversmes tiesa atzinusi, ka valstij ir jāaizsargā ikviena ģimene (*sk., piemēram, Satversmes tiesas 2004. gada 11. oktobra sprieduma lietā Nr. 2004-02-0106 14. punktu*). Satversmes tiesa atzinusi arī to, ka no Satversmes 110. panta izriet valsts pozitīvais pienākums izveidot un uzturēt ģimenes sociālās un ekonomiskās aizsardzības sistēmu (*sk. Satversmes tiesas 2005. gada 4. novembra sprieduma lietā Nr. 2005-09-01 8.2. punktu*).

Interpretējot Satversmes 110. panta pirmajā daļā noteiktās pamattiesības, jāņem vērā starptautiskajos cilvēktiesību dokumentos ietvertās normas un to piemērošanas prakse (*sk. Satversmes tiesas 2004. gada 11. oktobra sprieduma lietā Nr. 2004-02-0106 10. punktu*). Starptautiskā pakta par pilsoniskajām un politiskajām tiesībām 23. panta pirmā daļa noteic, ka ģimene ir dabiska sabiedrības pamatšūniņa un tai ir tiesības baudīt sabiedrības un valsts aizsardzību. Starptautiskā pakta par ekonomiskajām, kultūras un sociālajām tiesībām 10. panta pirmā daļa paredz, ka dalībvalstis nodrošina iespējami plašāku aizsardzību un palīdzību ģimenei, it sevišķi tās dibināšanas posmā un kamēr tās

pienākums ir gādāt par nepatstāvīgajiem bērniem un viņu audzināšanu. Arī Eiropas Sociālās hartas 16. pants citstarp garantē ģimenes tiesības uz sociālo un ekonomisko aizsardzību. Tas paredz, ka līgumslēdzējas puses, lai nodrošinātu apstākļus, kas nepieciešami pilnīgai ģimenes kā sabiedrības pamatvienības attīstībai, apņemas veicināt citstarp ģimenes dzīves ekonomisko un sociālo aizsardzību ar tādiem līdzekļiem kā ģimeņu pabalsti, fiskālie atvieglojumi, dzīvojamā fonda nodrošināšana ģimenēm, pabalsti jaunlaulātajiem un citiem piemērotiem līdzekļiem. Satversmes tiesa atzinusi, ka Eiropas Sociālās hartas 16. pants nesniedz izsmeļošu ģimenes politikas instrumentu sarakstu, proti, nenoteic, kādi var būt pabalsti un kādos apstākļos tie būtu izmaksājami. Ievērojot noteiktas minimālās prasības, valstis pašas ir tiesīgas izvēlēties savus līdzekļus ģimenes sociālās un ekonomiskās aizsardzības īstenošanai (*sk. Satversmes tiesas 2005. gada 4. novembra sprieduma lietā Nr. 2005-09-01 8.2. punktu*).

Valsts īpaši atbalsta ģimenes, kurās ir bērni līdz divu gadu vecumam, jo zīdaiņiem ir nepieciešama sevišķa aprūpe un parasti šo aprūpi uzņemas bērna vecāki, tāpēc viņi var nespēt gūt ienākumus tādā pašā līmenī kā pirms bērna piedzimšanas (*sal.: Satversmes tiesas 2010. gada 15. marta sprieduma lietā Nr. 2009-44-01 8. punkts*). Lai arī no Satversmes 110. panta neizriet personas tiesības saņemt valsts atbalstu konkrēta veida un apmēra pabalsta formā, tomēr valstij, rūpējoties par bērniem un ģimeni un ievērojot tiesību principus un pārējās Satversmes normas, jāveic tādi atbalsta pasākumi, kas ir pietiekami efektīvi un, cik vien tas iespējams, atbilst adresātu vajadzībām (*sal.: Satversmes tiesas 2006. gada 2. novembra sprieduma lietā Nr. 2006-07-01 13.1. punkts*).

Pildot no Satversmes 110. panta izrietošo pozitīvo pienākumu izveidot un uzturēt ģimenes sociālās un ekonomiskās aizsardzības sistēmu, likumā ir konkretizētas ģimenes tiesības uz īpašu aizsardzību, nosakot dažādus aizsardzības mehānismus (*sal.: Satversmes tiesas 2005. gada 4. novembra sprieduma lietā Nr. 2005-09-01 9.3. punkts*).

Viens no šādiem valsts noteiktiem ģimenes sociālās aizsardzības mehānismiem, kas paredzēti ģimenēm ar bērniem, ir tiesības uz vecāku pabalstu.

10. Vecāku pabalsts ieviests likumā “Par maternitātes un slimības apdrošināšanu” ar 2007. gada 8. novembra likuma “Grozījumi likumā “Par maternitātes un slimības

apdrošināšanu”” 6. pantu, vienlaikus ar 2007. gada 8. novembra grozījumiem Valsts sociālo pabalstu likumā izslēdzot iespēju sociāli apdrošinātām personām saņemt bērna kopšanas pabalstu laikā līdz brīdim, kad bērns sasniedz viena gada vecumu.

Tādējādi no 2008. gada 1. janvāra tika ieviests jauns valsts sociālās apdrošināšanas pabalsts – vecāku pabalsts, ko piešķir un izmaksā sociāli apdrošinātai personai, kura kopj bērnu vecumā līdz vienam gadam (vienam no bērna vecākiem, aizbildnim vai citai personai, kura saskaņā ar bāriņtiesas lēmumu bērnu faktiski kopj un audzina), ja šī persona atrodas bērna kopšanas atvaļinājumā vai bērna kopšanas dēļ negūst darba ienākumus kā pašnodarbinātais, vai arī minētajā bērna kopšanas periodā turpina strādāt. Saglabājot valsts sociālo pabalstu sistēmas ietvaros tos bērna kopšanas pabalstus, kurus izmaksā konstantas summas apmērā, un pārceļot uz valsts sociālās apdrošināšanas sistēmu tos pabalstus, kuru apmēru nosaka, pamatojoties uz sociāli apdrošināto personu darba ienākumiem (t. i., aizvietojojam bērna kopšanas pabalstu nodarbinātām personām, kuras kopj bērnu vecumā līdz vienam gadam, ar jaunu valsts sociālās apdrošināšanas pabalstu – vecāku pabalstu), tika radīta skaidra un visiem valsts sociālo pabalstu un valsts sociālās apdrošināšanas pabalstu saņēmējiem saprotama bērna kopšanas laikā izmaksājamo pabalstu sistēma (*sk. Saeimas atbildes rakstu, lietas materiālu 1. sēj. 125.–138. lp. un 2007. gada 8. oktobrī Saeimā iesniegtā likumprojekta Nr. 468/Lp9 “Grozījumi likumā “Par maternitātes un slimības apdrošināšanu”” anotāciju*). Minēto grozījumu anotācijā norādīts, ka šāda sistēma radīs negatīvu ietekmi uz sociālās apdrošināšanas speciālo budžetu ilgtermiņā, jo papildu izdevumu kompensēšana, kā tas ir vecāku pabalsta gadījumā, neatbilstot sociālās apdrošināšanas principiem un valsts sociālās apdrošināšanas būtībai (*sk. 2007. gada 8. oktobrī Saeimā iesniegtā likumprojekta Nr. 468/Lp9 “Grozījumi likumā “Par maternitātes un slimības apdrošināšanu”” anotāciju*).

2009. gada 16. jūnijā Saeima pieņēma likumu “Grozījumi likumā “Par maternitātes un slimības apdrošināšanu””, kas stājās spēkā 2009. gada 1. jūlijā. Šie grozījumi paredzēja, ka par bērniem, kas dzimuši, sākot ar 2010. gada 3. maiju, vecāku pabalsts tiks piešķirts tikai tām sociāli apdrošinātajām personām, kuras atrodas bērna kopšanas atvaļinājumā un līdz ar to nestrādā vai negūst ienākumus kā pašnodarbinātie.

Izslēdzot no likuma “Par maternitātes un slimības apdrošināšanu” normu, kas noteica, ka vecāku pabalstu piešķir personai, kura bērna kopšanas laikā gūst ienākumus kā darba ņēmējs vai pašnodarbinātais, tika nodrošināta valstī ieviestā valsts sociālās apdrošināšanas pamatprincipa darbība, proti, valsts sociālā apdrošināšana garantē cilvēkam noteiktu ienākumu aizvietošanu tad, kad viņš zaudē darba ienākumus (*sk. Saeimas atbildes rakstu, lietas materiālu 1. sēj. 125.–138. lpp. un 2009. gada 29. maijā Saeimā iesniegtā likumprojekta Nr. 1241/Lp9 “Grozījumi likumā “Par maternitātes un slimības apdrošināšanu”” anotāciju*).

Savukārt apstrīdētā norma pieņemta ar 2010. gada 2. decembra likuma “Grozījumi likumā “Par maternitātes un slimības apdrošināšanu”” 3. pantu. Ar šo pantu citstarp paredzēts, ka turpmāk vecāku pabalstu piešķirs un izmaksās vienam no vecākiem – sociāli apdrošinātai personai, kura kopj bērnu līdz vienam gadam, ja šī persona ir nodarbināta pabalsta piešķiršanas dienā (ir uzskatāma par darba ņēmēju vai pašnodarbināto saskaņā ar likumu “Par valsts sociālo apdrošināšanu”) un kā viens no bērna vecākiem, kurš pieprasījis vecāku pabalstu, atrodas bērna kopšanas atvaļinājumā vai bērna kopšanas dēļ negūst ienākumus kā pašnodarbinātais. Ar šo pantu pēc būtības ir precizēts ar 2009. gada 16. jūnija likumu “Grozījumi likumā “Par maternitātes un slimības apdrošināšanu”” paredzētais priekšnoteikums vecāku pabalsta piešķiršanai – vecāks nestrādā vai negūst ienākumus kā pašnodarbināta persona. Tādējādi ar apstrīdēto normu likumdevējs centies nodrošināt viena vecāka klātbūtni bērnam viņa pirmajā dzīves gadā, noteiktā apmērā kompensējot šim vecākam bērna kopšanas dēļ zaudētos ienākumus.

11. Satversmes tiesa atzinusi, ka kritēriji, pēc kuriem vērtējama tiesību normas atbilstība pamattiesībām uz sociālo nodrošinājumu, var atšķirties atkarībā no tā, vai konkrētā norma ierobežo personai piešķirtās tiesības vai arī nosaka valsts pozitīvo pienākumu izpildi (*sk. Satversmes tiesas 2011. gada 19. decembra sprieduma lietā Nr. 2011-03-01 15.1. punktu*). Izskatāmajā lietā ar apstrīdēto normu nav ierobežotas Pieteikuma iesniedzējai jau piešķirtas tiesības uz ģimenes sociālo aizsardzību.

Lai Pieteikuma iesniedzējai kā pašnodarbinātai personai būtu tiesības saņemt vecāku pabalstu par 2012. gada 15. martā dzimuša bērna kopšanu, viņai saskaņā ar apstrīdēto

normu vajadzēja atbilst šā pabalsta saņemšanas priekšnoteikumam, proti, bērna kopšanas laikā negūt ienākumus. Tāpēc Pieteikuma iesniedzējai kā pašnodarbinātai personai, kas bērna kopšanas laikā turpināja gūt ienākumus, līdz brīdim, kad bērns sasniedza viena gada vecumu, nebija tiesību saņemt vecāku pabalstu. Tādējādi, pēc Pieteikuma iesniedzējas un tiesībsarga ieskata, vairākus mēnešus līdz brīdim, kad bērns sasniedza viena gada vecumu, valsts neesot nodrošinājusi Pieteikuma iesniedzējas ģimenei tiesības uz sociālo aizsardzību vismaz minimālā apmērā.

Līdz ar to Satversmes tiesai šajā lietā ir jāizvērtē, vai valsts, ar apstrīdēto normu nosakot pašnodarbinātām personām tādu vecāku pabalsta saņemšanas priekšnoteikumu, ka tās bērna kopšanas laikā negūst ienākumus, ir izpildījusi no Satversmes 110. panta izrietošo pozitīvo pienākumu nodrošināt ģimenes sociālās aizsardzības sistēmu.

12. Vērtējot, vai valsts ir izpildījusi pozitīvos pienākumus, kas tai izriet no personas sociālajām pamattiesībām, Satversmes tiesai ir jāpārbauda, vai: 1) likumdevējs veicis pasākumus, lai nodrošinātu personām iespēju īstenot sociālās tiesības; 2) šie pasākumi veikti pienācīgi, proti, vai personām ir nodrošināta iespēja īstenot savas sociālās tiesības vismaz minimālā apmērā; 3) ir ievēroti vispārējie tiesību principi (*sk. Satversmes tiesas 2011. gada 19. decembra sprieduma lietā Nr. 2011-03-01 15.1. punktu*).

Līdz ar to Satversmes tiesai šajā lietā ir jāpārbauda:

1) vai valsts ir izveidojusi ģimenes sociālās aizsardzības sistēmu, tostarp paredzējusi Pieteikuma iesniedzējai tiesības uz atbalstu laika posmā, kamēr bērns nav sasniedzis viena gada vecumu;

2) vai ar apstrīdētās normas spēkā esības laikā pastāvējušo ģimenes sociālās aizsardzības sistēmu tika pienācīgi un vismaz minimālā apmērā īstenotas Pieteikuma iesniedzējas ģimenes tiesības uz sociālo aizsardzību;

3) vai ar apstrīdēto normu ir ievērots bērna vislabāko interešu prioritātes princips, tiesiskās paļāvības princips un tiesiskās vienlīdzības princips.

13. Ņemot vērā iepriekš minēto, Satversmes tiesai visupirms jāpārbauda, vai valsts bija izveidojusi ģimenes sociālās aizsardzības sistēmu un paredzējusi atbalstu ģimenei līdz brīdim, kad bērns sasniedz viena gada vecumu.

Pieteikuma iesniedzēja norāda, ka viņai kā pašnodarbinātai personai, kas bērna kopšanas laikā turpināja gūt ienākumus, nepamatoti vairākus mēnešus līdz brīdim, kad bērns sasniedza viena gada vecumu, neesot bijis nodrošināts ģimenes atbalsts.

Likumdevēja izveidotā ģimenes sociālās aizsardzības sistēma apstrīdētās normas spēkā esības laikā paredzēja ģimenēm, kurās aug bērns līdz viena gada vecumam, šādus atbalsta veidus:

1) tiesības uz maternitātes pabalstu, kuru piešķir un izmaksāja par visu grūtniecības atvaļinājuma un dzemdību atvaļinājuma laiku, ja sieviete neieradās darbā un tādējādi zaudēja algotā darbā gūstamos ienākumus vai ja pašnodarbināta sieviete zaudēja ienākumus;

2) tiesības uz paternitātes pabalstu, kuru piešķir un izmaksāja bērna tēvam par bērna piedzimšanas sakarā piešķirtā atvaļinājuma desmit kalendāra dienām;

3) tiesības uz bērna kopšanas pabalstu, kuru piešķir personai, kas kopa bērnu līdz viena gada vecumam, ja šī persona nebija nodarbināta pabalsta piešķiršanas dienā (nebija uzskatāma par darba ņēmēju vai pašnodarbināto saskaņā ar likumu “Par valsts sociālo apdrošināšanu”) un nesaņēma maternitātes pabalstu vai vecāku pabalstu par to pašu laikposmu (redakcijā no 2013. gada 20. novembra tikai ar priekšnoteikumu, ka persona, kura kopa bērnu, nesaņēma maternitātes pabalstu vai vecāku pabalstu par to pašu laikposmu);

4) tiesības uz bērna piedzimšanas pabalstu bērna piedzimšanas gadījumā;

5) tiesības atbilstoši Sociālo pakalpojumu un sociālās palīdzības likuma 32. pantam saņemt sociālo palīdzību – materiālu atbalstu krīzes situācijā nonākušām trūcīgām un maznodrošinātām ģimenēm (personām), lai apmierinātu to pamatvajadzības.

Tādējādi likumdevējs bija paredzējis ģimenei saistībā ar bērna piedzimšanu dažādus sociālā atbalsta veidus, kuru mērķis bija kompensēt gan bērna kopšanas dēļ zaudētos ienākumus (sociālās apdrošināšanas pabalsti), gan ar bērna piedzimšanu saistītus izdevumus (sociālie pabalsti), kā arī sniegt atbalstu ģimenei tās pamatvajadzību

apmierināšanā (sociālā palīdzība) (*sal. sk. arī Saeimas atbildes rakstu, lietas materiālu 1. sēj. 125.–138. lp.*).

Turklāt likumdevējs šajā laikā bija noteicis arī tiesības uz vecāku pabalstu ikvienai sociāli apdrošinātai personai, kurai kā vienam no bērna vecākiem iestājas sociālais risks – bērna kopšanas dēļ zaudēti ienākumi. Šāds vecāku pabalsta piešķiršanas regulējums atbilda sociālās apdrošināšanas pamatprincipam – apdrošināt personas risku zaudēt darba ienākumu, citstarp sakarā ar bērna kopšanu (*sk. likuma “Par valsts sociālo apdrošināšanu” 3. panta pirmo daļu*).

Tādējādi ar apstrīdēto normu tiesības uz vecāku pabalstu bija paredzētas ikvienai pašnodarbinātai personai (arī Pieteikuma iesniedzējai), kura kā viens no bērna vecākiem bērna kopšanas dēļ līdz brīdim, kad bērns sasniedza viena gada vecumu, neguva ienākumus.

Līdz ar to valsts bija izveidojusi ģimenes sociālās aizsardzības sistēmu un paredzējusi atbalstu ģimenei līdz brīdim, kad bērns sasniedz viena gada vecumu.

14. Satversmes tiesai ir jāpārbauda, vai ar apstrīdētās normas spēkā esības laikā pastāvējušo ģimenes sociālās aizsardzības sistēmu tika pienācīgi un vismaz minimālā apmērā īstenotas Pieteikuma iesniedzējas ģimenes tiesības uz sociālo aizsardzību.

14.1. Pieteikuma iesniedzēja uzskata, ka ar apstrīdēto normu paredzētais vecāku pabalsta saņemšanas priekšnoteikums – bērna kopšanas laikā negūt ienākumus – nav pamatots attiecībā uz pašnodarbinātu personu, kura profesionālo darbību bērna kopšanas laikā atsākusi tikai daļēji. Pieteikuma iesniedzējai bijis nepieciešams bērna kopšanas laikā samazinātā apmērā veikt profesionālo darbību tādēļ, lai saglabātu savu profesionālo kvalifikāciju, kā arī klientūru un tādējādi nodrošinātu savas ģimenes labklājību nākotnē. Šādā gadījumā, nesaņemot vecāku pabalstu, pašnodarbinātai personai, lai tā nezaudētu iepriekš gūto ienākumu apmēru, vajadzējis izšķirties – vai nu pašai aprūpēt bērnu un tādējādi pakļaut riskam ģimenes labklājību ilgtermiņā, vai arī pilnvērtīgi atsākt savu profesionālo darbību un bērna kopšanu uzticēt citai personai. Pēdējā gadījumā vecāku pabalsta regulējums nerasniedzot tā mērķi, proti, nenodrošinot bērnam vecāka klātbūtni.

Satversmes 110. pantā noteikto pamattiesību īstenošanā likumdevējam ir plaša rīcības brīvība, regulējot jautājumu par to, cik lielu pabalstu un pēc kādiem kritērijiem tā vai cita personu grupa saņems (*sk. Satversmes tiesas 2010. gada 15. marta sprieduma lietā Nr. 2009-44-01 12. punktu*). Turklāt sociālo tiesību jomā nav iespējams izvairīties no tā, ka personas reālā situācija katrā konkrētajā gadījumā varētu atšķirties no prezumētās situācijas. Likumdevējs, izmantojot savu rīcības brīvību, ir tiesīgs vadīties no saprātīgiem, iepriekšējā pieredzē balstītiem priekšstatiem par sociālo realitāti (*sal.: Satversmes tiesas 2010. gada 29. oktobra sprieduma lietā Nr. 2010-17-01 14.2. punkts*).

Satversmes tiesa jau 2010. gada 15. marta spriedumā lietā Nr. 2009-44-01 vērtēja to, kā attīstās un kādas sekas rada tiesiskais regulējums, ar kuru tika ieviests vecāku pabalsts. Satversmes tiesa secināja, ka pēc tāda vecāku pabalsta regulējuma ieviešanas, kas deva tiesības šo pabalstu saņemt arī nodarbinātai personai, izveidojās situācija, ka ģimenes varēja izvēlēties vecāku pabalstu noformēt nevis uz tā vecāka vārda, kurš nestrādāja un palika kopā ar bērnu, bet gan uz tā vecāka vārda, kurš strādāja un pirms bērna piedzimšanas bija saņēmis lielāku atalgojumu. Satversmes tiesa atzina, ka šādā veidā izmantots vecāku pabalsts ir nonācis pretrunā gan ar tās iepriekš izteiktajām atziņām, gan ar valstī spēkā esošo sociālās apdrošināšanas sistēmu, jo izveidojās tādu personu grupa, kuras bērna kopšanas laikā nebija sociāli apdrošinātas. Satversmes tiesa minētajā spriedumā norādīja, ka jaunizveidotais apdrošināšanas veids – vecāku apdrošināšana –, neparedzot papildu sociālās apdrošināšanas iemaksu likmi, ievērojami pasliktinājis valsts sociālās apdrošināšanas budžeta stāvokli. Tā rezultātā esot paredzēts vecāku pabalstu vairs nepiešķirt personām, kuras bērna kopšanas laikā neatrodas bērna kopšanas atvaļinājumā, bet strādā vai gūst ienākumus kā pašnodarbinātie. Tādējādi esot nodrošināta valstī ieviestā valsts sociālās apdrošināšanas pamatprincipa darbība, proti, ka valsts sociālā apdrošināšana garantē cilvēkam noteiktu ienākumu aizvietošanu tad, kad viņš zaudē darba ienākumus (*sk. Satversmes tiesas 2010. gada 15. marta sprieduma lietā Nr. 2009-44-01 9.–10. punktu*).

Kad 2010. gada 2. decembra likumu “Grozījumi likumā “Par maternitātes un slimības apdrošināšanu””, ar kuru pieņemta apstrīdētā norma, izskatīja Saeimā, tika izteikts priekšlikums papildināt apstrīdēto normu ar noteikumu, kas citstarp paredzētu to,

ka vecāku pabalstu saņem arī persona, kura bērna kopšanas periodā ir nodarbināta nepilnu darba laiku un neatrodas bērna kopšanas atvaļinājumā vai gūst ienākumus kā pašnodarbinātais. Taču šis priekšlikums netika atbalstīts. Saeima atbildes rakstā pamatojusi, ka ieviest šādu regulējumu liedza nepieciešamība rūpēties par sociālās apdrošināšanas speciālā budžeta ilgtspēju (*sk. lietas materiālu 1. sēj. 125–138. lp.*).

Satversmes tiesa secina, ka viens no vecāku pabalsta mērķiem ir nodrošināt vecāka pastāvīgu klātbūtni un aprūpi bērnam viņa dzīves pirmajos gados. Savukārt attiecībā uz to, vai vecāku pabalsts tiek piešķirts ar bērna kopšanu saistīto izdevumu un vecāka ienākumu zuduma vai arī vienīgi vecāka ienākumu zuduma kompensēšanai, vecāku pabalsta mērķis ir mainīts. Apstrīdētās normas spēkā esības laikā šajā aspektā vecāku pabalsta mērķis sakrita ar sociālās apdrošināšanas pamatprincipu – aizvietot personai noteiktu ienākumu zaudējumu sociālā riska iestāšanās gadījumā. Tā kā apstrīdētās normas spēkā esības laikā tiesības uz vecāku pabalstu nebija paredzētas personām, kas bērna kopšanas laikā guva ienākumus, vecāku pabalsts nekalpoja mērķim kompensēt ar bērna kopšanu saistītos izdevumus. Par šādu vecāku atbalsta veidu likumdevējs bija izšķīries, lai veicinātu to, ka vecāku pabalstu saņem tieši tās personas, kas faktiski kopj bērnu, un gādātu par sociālā budžeta ilgtspēju.

Tādējādi likumdevējs, ar apstrīdēto normu paredzot pašnodarbinātām personām tādu vecāku pabalsta, proti, sociālās apdrošināšanas pabalsta, saņemšanas priekšnoteikumu, ka tās bērna kopšanas laikā negūst ienākumus, ir vadījies no apsvēruma, ka personai, kas bērna kopšanas laikā izvēlas turpināt profesionālo darbību un gūt ienākumus, nerodas nepieciešamība pēc valsts atbalsta, jo neiestājas sociālais risks – bērna kopšanas dēļ zaudēti ienākumi (*sal. sk. Saeimas atbildes rakstu, lietas materiālu 1. sēj. 125–138. lp.*).

Pašnodarbināta persona atbilstoši likuma “Par reglamentētajām profesijām un profesionālās kvalifikācijas atzišanu” 1. panta 7. punktam ir persona, kas darba ienākumus gūst patstāvīgi, neiesaistoties kā darbinieks darba tiesiskajās attiecībās ar darba devēju un neieņemot amatu, kas dod tiesības uz atlīdzību. Attiecībā uz zvērināta advokāta profesiju arī Latvijas Republikas Advokatūras likuma 115. pantā īpaši norādīts, ka zvērināti advokāti savā profesionālajā darbībā ir finansiāli patstāvīgi.

Turklāt pašnodarbinātas personas apdrošināšanas iemaksu objekts atbilstoši likuma “Par valsts sociālo apdrošināšanu” 14. panta otrajai daļai ir brīvi izraudzīti ienākumi (vai ieņēmumi fiksētā iedzīvotāju ienākuma nodokļa maksātājiem) no preču ražošanas, darbu izpildes, pakalpojumu sniegšanas, radošās un profesionālās darbības un citi ienākumi no saimnieciskās darbības, izņemot ienākumus, kurus fiziskā persona, kas minēta likuma “Par valsts sociālo apdrošināšanu” 6. panta septītajā, vienpadsmitajā vai trīspadsmitajā daļā, gūst no zemnieku (zvejnieku) saimniecības, sava nekustamā īpašuma, personīgajā palīgsaimniecībā vai piemājas saimniecībā pašas saražotās produkcijas realizācijas, kā arī autortiesībām un blakustiesībām. Izvēli attiecībā uz to, no kādiem ienākumiem veikt apdrošināšanas iemaksas, pašnodarbinātā persona var izdarīt reizi pārskata ceturksnī, tomēr tās pašnodarbinātai personai ir jāveic vismaz no Ministru kabineta noteiktā iemaksu objekta minimālā apmēra, kas ir 12 Ministru kabineta noteiktās minimālās mēneša darba algas. Pašnodarbinātas personas ienākumu uzskaites, iedzīvotāju ienākuma nodokļa un apdrošināšanas iemaksu veikšanas kārtība arī atšķiras no kārtības, kādā algas nodokli maksā un apdrošināšanas iemaksas veic darba ņēmēji. Attiecīgi pašnodarbināta persona pati pieņem lēmumu par to, kādā veidā sevi nodrošinās dažādu sociālo risku iestāšanās gadījumā. Ja pašnodarbināta persona neveic apdrošināšanas iemaksas, tad tā arī nav tiesīga saņemt attiecīgos apdrošināšanas pakalpojumus (*sk., piemēram, Satversmes tiesas 2017. gada 19. oktobra sprieduma lietā Nr. 2016-14-01 22.2. punktu*).

Līdz ar to Satversmes tiesa secina, ka pašnodarbinātas personas ienākumu apmērs dažādos laika posmos var būt atšķirīgs un tādējādi likumdevējam nav iespējams paredzēt, kādos gadījumos pašnodarbināta persona savu profesionālo darbību atsāks samazinātā apmērā profesionālās kvalifikācijas un klientūras saglabāšanas nolūkā un kādos gadījumos tā profesionālo darbību atsāks pilnvērtīgi. Proti, likumdevējam šādā gadījumā nav iespējams izveidot tādas pabalsta piešķiršanas priekšnoteikumus, kas pilnīgi atbilstu katras personas reālajai situācijai.

Satversmes tiesa atzinusi, ka valstij ir pienākums izveidot tādu sociālā nodrošinājuma sistēmu, kas aptvertu visus nozīmīgos sociālos riskus (*sal.: Satversmes tiesas 2010. gada 29. oktobra sprieduma lietā Nr. 2010-17-01 7. punkts*). Satversmes tiesa arī atzinusi, ka sociālās apdrošināšanas sistēmas mērķis ir nodrošināt, lai, iestājoties

likumā noteiktiem nelabvēlīgiem apstākļiem, būtu apdrošināts personas risks zaudēt darba ienākumu (*sk. Satversmes tiesas 2002. gada 25. februāra sprieduma lietā Nr. 2001-11-0106 1. punktu*). Bērna kopšanas laikā turpinot profesionālo darbību profesionālās kvalifikācijas un klientūras saglabāšanas nolūkā un gūstot ienākumus, personai šajā laika posmā neiestājas sociālais risks un nerodas pilnīgs ienākumu zaudējums bērna kopšanas dēļ. Attiecīgi arī personas ģimene šādā gadījumā bērna kopšanas dēļ nezaudē finansiālu nodrošinājumu.

Tādējādi likumdevējam bija saprātīgs pamats uzskatīt, ka pašnodarbināta persona, kas bērna kopšanas laikā turpina gūt ienākumus, pati spēj gādāt par savu ģimeni. Ņemot vērā to, ka vecāku pabalsts, kas tika piešķirts arī nodarbinātām personām un neatbilda sociālās apdrošināšanas pamatprincipam – noteiktā apmērā kompensēt sociālā riska iestāšanās dēļ zaudētos ienākumus –, veicināja valsts sociālā budžeta uzkrājuma sarukumu, likumdevējam bija arī saprātīgs pamats sociālā budžeta ilgtspējas nodrošināšanas labad pašnodarbinātām personām izvirzīt tādu vecāku pabalsta saņemšanas priekšnoteikumu, ka tās bērna kopšanas laikā negūst ienākumus.

Tātad likumdevējs bija tiesīgs ar apstrīdēto normu izvirzīt pašnodarbinātai personai tādu vecāku pabalsta saņemšanas priekšnoteikumu, ka tā bērna kopšanas laikā negūst ienākumus.

14.2. Pēc Pieteikuma iesniedzējas un tiesībsarga ieskata, likumdevējs, pieņemot apstrīdēto normu, nav izpildījis pienākumu nodrošināt Pieteikuma iesniedzējas ģimenes tiesības uz sociālo aizsardzību vismaz minimālā līmenī, jo Pieteikuma iesniedzējai vairākus mēnešus līdz brīdim, kad viņas bērns sasniedza viena gada vecumu, nebija nodrošināts atbalsts sakarā ar bērna kopšanu radušos papildu izdevumu kompensēšanai. Nekādi šķēršļi likumdevējam neesot lieguši jau apstrīdētajā normā noteikt samazināta apmēra pabalstu personām, kas bērna kopšanas laikā turpina savu profesionālo darbību.

Satversmes tiesas uzdevums nav pārvērtēt uz sociālās politikas lietderības apsvērumiem balstītu lēmumu pareizību (*sal.: Satversmes tiesas 2013. gada 13. februāra sprieduma lietā Nr. 2012-12-01 14.2.4. punkts*). Tomēr Satversmes tiesa atzinusi, ka, attīstoties ekonomiskajai situācijai, valstij rodas iespējas sniegt lielāka apmēra atbalstu atsevišķiem iedzīvotājiem un līdz ar to arī pienākums palielināt finansiālos un cita veida

ieguldījumus personas sociālo, ekonomisko un kultūras tiesību īstenošanas sistēmā (*sk. Satversmes tiesas 2006. gada 11. decembra sprieduma lietā Nr. 2006-10-03 13.3. punktu*). Taču apstākļi, ka likumdevējs vēlāk palielinājis ģimenes sociālo atbalstu pašnodarbinātām personām, pats par sevi nav pamats secinājumam, ka ar apstrīdēto normu nebija nodrošinātas tiesības uz sociālo aizsardzību vismaz minimālā apmērā.

No sociāli atbildīgas valsts principa izriet mērķis sabiedrībā izlīdzināt būtiskākās sociālās atšķirības un katrai iedzīvotāju grupai nodrošināt atbilstošu dzīves standartu (*sal.: Satversmes tiesas 2006. gada 2. novembra sprieduma lietā Nr. 2006-07-01 18. punkts*). Valstij ir jānodrošina ģimenes sociālās aizsardzības sistēma, kas paredz sociālās aizsardzības minimumu, ievērojot sabiedrības intereses. Tomēr tas nenozīmē, ka valstij būtu pienākums segt katru ģimeni skarošu finansiālu apgrūtinājumu. Vispirms personai un ģimenei pašai ir jāgādā par sevi un iespēju robežās jānodrošina sava labklājība.

Satversmes tiesa atzinusi, ka Satversmes 110. pants neprasa, lai valsts pilnībā nodrošinātu katra bērna materiālo labklājību. Pilnīga valsts aprūpe nonāktu pretrunā ar Satversmes 110. panta pirmo teikumu, jo ne tikai valstij, bet arī vecākiem ir pienākums rūpēties par saviem bērniem un gādāt par viņu vajadzību apmierināšanu. Vecāku finansiālo rūpju pilnīga pārņemšana valsts ziņā izjauktu ģimenes tradicionālo attiecību struktūru, liedzot vecākiem iespēju rūpēties par saviem bērniem un just par to gandarījumu. Taču valstij ir jābūt spējīgai sniegt saprātīgu atbalstu ģimenei (*sal.: Satversmes tiesas 2010. gada 15. marta sprieduma lietā Nr. 2009-44-01 11. punkts*).

Satversmes tiesa atzinusi, ka tiesību uz sociālo nodrošinājumu vismaz minimālā līmenī mērķis ir, cik vien tas iespējams, kalpot cilvēka cienīgas eksistences nodrošināšanai (*sk. Satversmes tiesas 2009. gada 21. decembra sprieduma lietā Nr. 2009-43-01 31.2. punktu*). Tāpat Satversmes tiesa uzsvērusi, ka valstij jābūt spējīgai sniegt saprātīgu atbalstu ģimenei īpaši gadījumos, kad vecāki bērnam nepieciešamos līdzekļus nodrošināt nav spējīgi (*sk. Satversmes tiesas 2006. gada 2. novembra sprieduma lietā Nr. 2006-07-01 13.5. punktu*).

Tādējādi, īstenojot ģimenes tiesības uz sociālo aizsardzību vismaz minimālā līmenī, valstij ir pienākums izveidot tādu ģimenes sociālās aizsardzības sistēmu, kas nodrošina atbalstu ģimenei tad, kad tā pati sevi nespēj nodrošināt.

14.3. Ģimenes sociālās aizsardzības sistēmā ietilpst visi ģimenei paredzētie sociālā atbalsta pasākumi. No Satversmes 110. panta valstij neizriet pozitīvs pienākums līdz brīdim, kad bērns sasniedz viena gada vecumu, sniegt viņa ģimenei tieši regulāru finansiālu atbalstu ar mērķi segt ar bērna kopšanu saistītos izdevumus.

Ar apstrīdēto normu likumdevējs bija pašnodarbinātai personai paredzējis tādu vecāku pabalsta saņemšanas priekšnoteikumu, ka tā bērna kopšanas laikā līdz brīdim, kad bērns sasniedz viena gada vecumu, negūst ienākumus. Līdz ar to arī Pieteikuma iesniedzējai kā pašnodarbinātai personai bija paredzēta iespēja saņemt vecāku pabalstu tādā gadījumā, ja viņa bērna kopšanas dēļ negūtu ienākumus.

Profesionālā darbība un ienākumu gūšana apliecina to, ka persona spēj pati gādāt par savu ģimeni. Turklāt Pieteikuma iesniedzējas ģimenei līdz brīdim, kad bērns sasniedza viena gada vecumu, bija paredzēta iespēja saņemt maternitātes pabalstu, paternitātes pabalstu, bērna piedzimšanas pabalstu un krīzes situācijā – arī sociālo palīdzību pamatvajadzību apmierināšanai. Līdz ar to Satversmes tiesa secina, ka Pieteikuma iesniedzējas ģimenei līdz brīdim, kad bērns sasniedza viena gada vecumu, bija nodrošinātas tiesības uz sociālās aizsardzības minimumu.

Tādējādi Pieteikuma iesniedzējai bija nodrošināta iespēja īstenot tiesības uz ģimenes sociālo aizsardzību vismaz minimālā apmērā.

15. Valsts nodrošinātajam ģimenes sociālajam atbalstam jāatbilst arī bērna vislabāko interešu prioritātes principam, tiesiskās paļāvības principam un tiesiskās vienlīdzības principam.

15.1. Viens no vecāku pabalsta piešķiršanas mērķiem ir nodrošināt vecāka klātbūtni bērnam līdz viena gada vecumam un tādējādi ievērot bērna labākās intereses. Tāpēc Satversmes tiesai šajā lietā ir jāizvērtē, vai apstrīdētajā normā ietvertais priekšnoteikums vecāku pabalsta saņemšanai, ka pašnodarbināta persona līdz brīdim, kad viņas bērns sasniedz viena gada vecumu, negūst ienākumus, atbilst bērna vislabāko interešu prioritātes principam.

Satversmē noteiktais valsts pienākums aizsargāt bērnu tiesības ir precizēts Bērnu tiesību aizsardzības likuma 6. pantā. Tā pirmā daļa noteic, ka tiesiskajās attiecībās, kas

skar bērnu, ir prioritāras bērna tiesības un intereses. Panta otrā daļa noteic, ka visām darbībām attiecībā uz bērnu, ko citstarp veic valsts, prioritāri ir jānodrošina bērna intereses. Satversmes tiesa atzinusi, ka tādējādi arī likumdevējam jā rūpējas par to, lai normatīvie akti aizsargātu bērna intereses iespējami labākajā veidā (*sal.: Satversmes tiesas 2004. gada 11. oktobra sprieduma lietā Nr. 2004-02-0106 11. punkts*).

Arī Bērnu tiesību konvencijas 3. panta pirmā daļa nostiprina bērna interešu prioritāti. Šā panta otrā daļa noteic, ka dalībvalstis apņemas nodrošināt ikvienam bērnam tādu aizsardzību un gādību, kāda nepieciešama viņa labklājībai, ņemot vērā viņa vecāku, aizbildņu vai citu par bērnu tiesiski atbildīgu personu tiesības un pienākumus, un šajā nolūkā veic visus attiecīgos likumdošanas un administratīvos pasākumus. Konvencijas 26. pants citstarp paredz, ka dalībvalstis atzīst ikviena bērna tiesības izmantot sociālās drošības sistēmas pabalstus, ieskaitot sociālo apdrošināšanu, un pabalsti vajadzības gadījumā būtu jāpiešķir, ņemot vērā pieejamos resursus un bērna un to personu apstākļus, kas ir atbildīgas par bērna uzturēšanu.

Pēc tiesībsarga ieskata, ar apstrīdēto normu ilgtermiņā tiek ierobežotas arī bērna tiesības. Tiesībsargs nepiekrīt Saeimas atbildes rakstā norādītajam, ka iespēja saņemt vecāku pabalstu ir pilnībā atkarīga no pašas personas izvēles pārtraukt vai turpināt savu profesionālo darbību pašnodarbinātas personas statusā. Pieteikuma iesniedzēja un tiesībsargs uzskata, ka bērna interesēm atbilst tāds ģimenes sociālā atbalsta sistēmas regulējums, ka bērna intereses tiek ievērotas ne tikai viņa pirmajā dzīves gadā (nodrošinot bērnam vecāka klātbūtni), bet arī pēc tam – ļaujot vecākam saglabāt profesionālo kvalifikāciju, lai viņš spētu nodrošināt ģimenes labklājību nākotnē.

Sociālā nodrošinājuma sistēmai jābūt ilgtspējīgai, lai nodrošinātu to, ka tiesības uz sociālo nodrošinājumu varēs īstenot gan pašreizējās, gan arī nākamās paaudzes (*sal.: Satversmes tiesas 2009. gada 26. novembra sprieduma lietā Nr. 2009-08-01 18.1. un 22.3. punkts*). Ciktāl ģimenei tiek nodrošinātas tiesības uz sociālo nodrošinājumu vismaz minimālā apmērā, valsts var neparedzēt tiesības uz sociālās apdrošināšanas pabalstu gadījumos, kad tās apdraudētu sociālā budžeta ilgtspēju. Arī šādā veidā valsts rūpējas par bērnu, tostarp nākamās paaudzes, interesēm.

Likumdevējs ir veicinājis bērna interešu aizsardzību, paredzot tiesības uz vecāku pabalstu ikvienai pašnodarbinātai personai, kura kā viens no vecākiem bērna kopšanas laikā līdz brīdim, kad bērns sasniedz viena gada vecumu, negūst ienākumus. Tādējādi tiek veicināts tas, lai bērnam viņa attīstībai izšķirīgā laika posmā pastāvīgi būtu nodrošināta vecāka klātbūtne un aprūpe.

Savukārt, liedzot šādu atbalstu saņemt pašnodarbinātam vecākam, kurš bērna kopšanas laikā turpina gūt ienākumus, likumdevējs ir samērojis nepieciešamību pēc vecāku pabalsta tiem vecākiem, kuri saņem ienākumus un tādējādi ir spējīgi paši gādāt par sava bērna aprūpi, ar nepieciešamību pēc sociālā budžeta ilgtspējas, kas, gluži tāpat kā noteikta pabalsta piešķiršana, ir svarīga bērnu, tostarp nākamās paaudzes, interešu aizsardzībai.

Tāpat ar apstrīdēto normu tika ievērots bērna vislabāko interešu prioritātes princips.

15.2. Tiesiskās paļāvības princips paredz, ka valsts iestādēm savā darbībā jābūt konsekventām attiecībā uz to izdotajiem normatīvajiem aktiem un jāievēro tiesiskā paļāvība, kas personām varētu rasties saskaņā ar konkrētu tiesību normu. Savukārt indivīds atbilstoši šim principam var paļauties uz likumīgi izdotas tiesību normas pastāvību un nemainīgumu. Viņš droši var plānot savu nākotni saistībā ar tiesībām, ko šī norma piešķirusi (*sal.: Satversmes tiesas 2002. gada 19. marta sprieduma lietā Nr. 2001-12-01 secinājumu daļas 3.2. punkts*). Tomēr jāņem vērā, ka tiesiskās paļāvības princips aizsargā vienīgi tādas tiesības, uz kuru īstenošanu personai varēja rasties likumīga, pamatota un saprātīga paļāvība.

Ar 2009. gada 16. jūnija likumu “Grozījumi likumā “Par maternitātes un slimības apdrošināšanu””, kas stājās spēkā 2009. gada 1. jūlijā, tika paredzēts, ka par bērniem, kas dzimuši, sākot ar 2010. gada 3. maiju, vecāku pabalsts tiks piešķirts tikai tām sociāli apdrošinātajām personām, kuras atrodas bērna kopšanas atvaļinājumā un līdz ar to nestrādā vai negūst ienākumus kā pašnodarbinātie. Satversmes tiesa jau 2010. gada 15. marta spriedumā lietā Nr. 2009-44-01 secinājusi, ka tādējādi tika pieņemts lēmums vecāku pabalstu vairs nepiešķirt personām, kuras bērna kopšanas laikā neatrodas bērna kopšanas atvaļinājumā, bet strādā vai gūst ienākumus kā pašnodarbinātie, kā arī noteikts

306 dienas garš pārejas periods vecāku pabalsta izmaksu sakārtošanai atbilstoši valstī spēkā esošajai sociālās apdrošināšanas sistēmai (*sk. minētā sprieduma 10. punktu*).

Savukārt 2010. gada 2. decembra likuma “Grozījumi likumā “Par maternitātes un slimības apdrošināšanu”” 3. pants, ar kuru pieņemta apstrīdētā norma, stājās spēkā 2011. gada 4. janvārī un pēc būtības tikai precizēja jau kopš 2009. gada 1. jūlija pašnodarbinātām personām paredzēto vecāku pabalsta saņemšanas priekšnoteikumu – bērna kopšanas laikā līdz brīdim, kad bērns sasniedz viena gada vecumu, negūt ienākumus.

Ņemot vērā iepriekš teikto, Pieteikuma iesniedzējai nebija saprātīga pamata paļauties uz to, ka viņai kā pašnodarbinātai personai, kas bērna kopšanas laikā gūst ienākumus, būs tiesības saņemt vecāku pabalstu par 2012. gada 15. martā dzimušu bērnu.

Tātad ar apstrīdēto normu tika ievērots tiesiskās palāvības princips.

15.3. Satversmē ietvertajam vienlīdzības principam ir jāgarantē vienotas tiesiskās kārtības pastāvēšana. Proti, tā uzdevums ir nodrošināt, lai tiktu īstenota tāda tiesiskas valsts prasība kā likumu aptveroša ietekme uz visām personām un lai likums tiktu piemērots bez jebkādam privilēģijām. Tas arī garantē likuma pilnīgu iedarbību, tā piemērošanas objektivitāti un bezkaislību, kā arī to, ka nevienam nav ļauts neievērot likuma priekšrakstus (*sk. Satversmes tiesas 2005. gada 14. septembra sprieduma lietā Nr. 2005-02-0106 9.1. punktu*). Tomēr šāda tiesiskās kārtības vienotība nenozīmē nivelēšanu, jo “vienlīdzība pieļauj diferencētu pieeju, ja tā demokrātiskā sabiedrībā ir attaisnojama” (*sk. Satversmes tiesas 2001. gada 26. jūnija sprieduma lietā Nr. 2001-02-0106 secinājumu daļas 4. punktu*).

Satversmes tiesa ir atzinusi, ka vienlīdzības princips liedz valsts institūcijām izdot tādas normas, kas bez saprātīga pamata pieļauj atšķirīgu attieksmi pret personām, kuras atrodas vienādos un pēc noteiktiem kritērijiem salīdzināmos apstākļos. Vienlīdzības princips pieļauj un pat prasa atšķirīgu attieksmi pret personām, kas atrodas atšķirīgos apstākļos, kā arī pieļauj atšķirīgu attieksmi pret personām, kas atrodas vienādos apstākļos, ja tam ir objektīvs un saprātīgs pamats (*sk., piemēram, Satversmes tiesas 2001. gada 3. aprīļa sprieduma lietā Nr. 2000-07-0409 secinājumu daļas 1. punktu un 2005. gada 11. novembra sprieduma lietā Nr. 2005-08-01 5. punktu*). Atšķirīgai attieksmei nav

objektīva un saprātīga pamata, ja tai nav leģitīma mērķa vai ja nav samērīgas attiecības starp izraudzītajiem līdzekļiem un nospraustajiem mērķiem (*sk. Satversmes tiesas 2002. gada 23. decembra sprieduma lietā Nr. 2002-15-01 secinājumu daļas 3. punktu*).

Tātad, lai izvērtētu, vai apstrīdētā norma atbilst vienlīdzības principam, jānoskaidro:

1) vai un kuras personas (personu grupas) atrodas vienādos un pēc noteiktiem kritērijiem salīdzināmos apstākļos;

2) vai apstrīdētā norma paredz vienādu vai atšķirīgu attieksmi pret šīm personām;

3) vai šādai attieksmei ir objektīvs un saprātīgs pamats, proti, vai tai ir leģitīms mērķis, un vai ir ievērots samērīguma princips (*sk., piemēram, Satversmes tiesas 2017. gada 6. aprīļa lēmuma par tiesvedības izbeigšanu lietā Nr. 2016-10-01 13. punktu*).

15.3.1. Tādējādi Satversmes tiesai visupirms jāpārlicinās, vai norādītās personu grupas atrodas vienādos un savstarpēji salīdzināmos apstākļos. Vērtējot, vai vienlīdzīgas attieksmes princips tiek ievērots, noteicošais ir tas, vai vairākas personu grupas vieno kopīga un būtiska tām piemītoša pazīme (*sk. Satversmes tiesas 2015. gada 23. novembra sprieduma lietā Nr. 2015-10-01 17. punktu*).

Pieteikuma iesniedzēja norāda, ka apstrīdētā norma pārkāpusi tiesiskās vienlīdzības principu, jo radījusi atšķirīgu attieksmi pret pašnodarbinātām personām iepretim personām, kuras pabalsta piešķiršanas brīdī nebija nodarbinātas un tāpēc līdz brīdim, kad bērns sasniedza viena gada vecumu, varēja saņemt bērna kopšanas pabalstu. Vecāku pabalsts esot radīts citstarp arī tādēļ, lai atbalstītu ģimeni tad, kad tai rodas papildu izdevumi saistībā ar bērna piedzimšanu un kopšanu. Tādējādi esot konstatējama daļēja vecāku pabalsta un bērna kopšanas pabalsta mērķu sakritība. Pašnodarbinātām personām ar apstrīdēto normu paredzēts tāds vecāku pabalsta saņemšanas priekšnoteikums, ka tās bērna kopšanas laikā līdz brīdim, kad tas sasniedz viena gada vecumu, negūst ienākumus, turpretim personām, kuras pabalsta piešķiršanas brīdī nebija nodarbinātas, bērna kopšanas pabalsta saņemšanai neesot bijuši izvirzīti nekādi nosacījumi.

Saeima atbildes rakstā norāda, ka vecāku pabalsta mērķis ir kompensēt vecākiem, kuri uzņemas zīdaiņa aprūpi un līdz ar to, pārtraucot profesionālo darbību, nespēj gūt ienākumus tādā pašā līmenī kā pirms bērna piedzimšanas, zaudētos ienākumus apmērā, kas atkarīgs no vecāka veiktajām valsts sociālās apdrošināšanas obligātajām iemaksām,

kā arī aizsargāt bērna tiesības, nodrošinot tam vecāka klātbūtni un pilnvērtīgu aprūpi. Šā pabalsta mērķis izskatāmās lietās kontekstā neesot nodrošināt ģimenēm, kurās ir bērni, papildu atbalstu ar bērna piedzimšanu un kopšanu saistītu papildu izdevumu segšanai.

Ikvienai ģimenei, kurā aug bērns līdz viena gada vecumam, var rasties nepieciešamība pēc valsts atbalsta.

Tomēr viena kopīga pazīme pati par sevi ne vienmēr var kalpot par pietiekamu argumentu, lai konstatētu, ka personas atrodas vienādos un savstarpēji salīdzināmos apstākļos. Satversmes tiesai ir jāizvērtē arī tas, vai nepastāv kādi būtiski apsvērumi, kas liecinātu, ka personas neatrodas vienādos un savstarpēji salīdzināmos apstākļos (*sk., piemēram, Satversmes tiesas 2017. gada 6. aprīļa lēmuma par tiesvedības izbeigšanu lietā Nr. 2016-10-01 16. punktu*).

Satversmes tiesa secina, ka apstrīdētās normas spēkā esības laikā līdz brīdim, kad Pieteikuma iesniedzējas bērns sasniedza viena gada vecumu, ikvienai personai, kas nebija nodarbināta pabalsta piešķiršanas dienā, atbilstoši Valsts sociālo pabalstu likuma 7. panta pirmās daļas 1. punktam un otrajai daļai bija tiesības saņemt bērna kopšanas pabalstu, ja par to pašu laikposmu persona nesaņēma maternitātes pabalstu vai vecāku pabalstu.

Taču jāņem vērā, ka bērna kopšanas pabalsts atbilstoši Valsts sociālo pabalstu likuma 7. panta pirmās daļas 1. punktam un otrajai daļai apstrīdētās normas spēkā esības laikā līdz brīdim, kad Pieteikuma iesniedzējas bērns sasniedza viena gada vecumu, tika piešķirts tām personām, kuras kopa bērnu un nebija sociāli apdrošinātas. Šīm personām atšķirībā no Pieteikuma iesniedzējas, proti, sociāli apdrošinātas personas, nebija tiesību uz sociālās apdrošināšanas pabalstiem, tostarp vecāku pabalstu. Tādējādi bērna kopšanas pabalstam, kas tika izmaksāts līdz brīdim, kad bērns sasniedza viena gada vecumu, bija cits mērķis – personām, kas nebija sociāli apdrošinātas un tādējādi nevarēja saņemt maternitātes un vecāku pabalstu, ar finansiālu atbalstu nodrošināt tiesības uz sociālo nodrošinājumu vismaz minimālā apmērā. Savukārt vecāku pabalsts apstrīdētās normas spēkā esības laikā tika piešķirts kā valsts sociālās apdrošināšanas pabalsts, kura mērķis bija motivēt vecākus izvēlēties pašiem aprūpēt bērnu viņa dzīves pirmajā gadā, pārtraucot savu profesionālo darbību, un kurš noteiktā apmērā kompensēja šādu izvēli izdarījušiem vecākiem bērna kopšanas dēļ zaudētos ienākumus.

Tā tad vecāku pabalsts pašnodarbinātām personām un bērna kopšanas pabalsts personām, kas nebija nodarbinātas pabalsta piešķiršanas dienā, tika paredzēti, ņemot vērā atšķirīgus apstākļus, atšķirīgas vajadzības un attiecīgi arī atšķirīgu mērķu dēļ.

Līdz ar to pašnodarbinātas personas, kas bērna kopšanas laikā turpināja profesionālo darbību, un personas, kas nebija nodarbinātas pabalsta piešķiršanas dienā, neatradās vienādos un savstarpēji salīdzināmos apstākļos.

15.3.2. Pieteikuma iesniedzēja norāda, ka apstrīdētā norma pārkāpusi tiesiskās vienlīdzības principu arī tādējādi, ka radījusi atšķirīgu attieksmi pret pašnodarbinātām personām iepretim darba ņēmējiem, kam atbilstoši Darba likuma normām ir nodrošināts iepriekšējais darbs. Pašnodarbinātām personām vajagot pašām uzturēt savu profesionālo darbību, tās pārtraukšana bērna kopšanas laikā varot novest pie klientu zuduma un tādiem apstākļiem, ka pašnodarbinātai personai pēc bērna kopšanas perioda vairs nav iespēju turpināt savu profesionālo darbību iepriekšējā apmērā.

Saeima atbildes rakstā norāda, ka pašnodarbinātas personas neatrodas nelabvēlīgākā situācijā kā darba ņēmēji attiecībā uz iespējām turpināt darba pienākumu veikšanu vai profesionālo darbību un gūt ienākumus pēc bērna kopšanas laika. Katram no abiem nodarbinātības veidiem esot savi riski un tos kompensējošas priekšrocības. Arī darba ņēmējiem ne visos gadījumos pēc atgriešanās no bērna kopšanas atvaļinājuma esot garantēts iepriekšējais darbs. Piemēram, uzņēmums, kurā persona nodarbināta, varot tikt likvidēts. Savukārt klientu zaudējums un ienākumu samazinājums pēc bērna kopšanas perioda esot tādi riski, no kuriem neesot pasargāta neviena persona neatkarīgi no nodarbinātības formas.

Satversmes tiesa secina, ka saskaņā ar likuma "Par maternitātes un slimības apdrošināšanu" 10.⁴ panta pirmo daļu redakcijā, kas bija spēkā no 2012. gada 1. janvāra līdz 2013. gada 31. decembrim, vecāku pabalstu nebija tiesību saņemt ne darba ņēmējiem, kuru nodarbinātība bērna kopšanas laikā turpinājās, ne pašnodarbinātām personām, kuras bērna kopšanas laikā turpināja gūt ienākumus. Tādējādi likumdevējs bija noteicis vienlīdzīgu regulējumu attiecībā uz pašnodarbinātas personas un darba ņēmēja Darba likuma izpratnē tiesībām saņemt vecāku pabalstu bērna kopšanas laikā.

Vienlīdzības princips pieļauj un pat prasa atšķirīgu attieksmi pret personām, kuras atrodas atšķirīgos apstākļos (*sk., piemēram, Satversmes tiesas 2017. gada 19. oktobra sprieduma lietā Nr. 2016-14-01 20. punktu*).

Līdz ar to Satversmes tiesai jāpārbauda, vai attiecībā uz nodarbinātības risku, kas saistīts ar profesionālās darbības pārtraukšanu bērna kopšanas dēļ, darba ņēmēji Darba likuma izpratnē un pašnodarbinātas personas atrodas vienādos un savstarpēji salīdzināmos apstākļos.

Atbilstoši Darba likuma 156. panta ceturtajai daļai darbiniekam, kurš izmanto bērna kopšanas atvaļinājumu, tiek saglabāts iepriekšējais darbs, bet, ja tas nav iespējams, darba devējs nodrošina līdzīgu vai līdzvērtīgu darbu ar darbiniekam ne mazāk labvēlīgiem darba apstākļiem un nodarbinātības noteikumiem.

Pašnodarbinātas personas, tostarp zvērināti advokāti, savu profesionālo darbību organizē un līdz ar to arī nodrošina patstāvīgi. Pašnodarbinātai personai pēc profesionālās darbības pārtraukšanas bērna kopšanas laikā un tās atjaunošanas darba apjoms var samazināties. Taču nodarbinātības apjoma izmaiņas neliedz pašnodarbinātām personām, tostarp Pieteikuma iesniedzējai, atgriezties iepriekšējā profesijā (darbā).

Satversmes tiesa ir atzinusi, ka likumdevējs, izpildot savu pienākumu noteikt kārtību, kādā personām tiek garantētas tiesības uz kvalificētu juridisko palīdzību, ir Latvijā izveidojis advokatūru kā sistēmu, kuras ietvaros tiek izvirzītas stingras prasības jaunu biedru uzņemšanai tajā un kurā funkcionē kontroles mehānisms, ar kuru tiek uzraudzīta advokāta profesionālā darbība, ētikas prasību ievērošana, kvalifikācijas uzturēšana un paaugstināšana, kā arī regulēti konkrēti ar advokāta sniegto juridisko palīdzību saistīti jautājumi (*sk. Satversmes tiesas 2014. gada 7. februāra sprieduma lietā Nr. 2013-04-01 26.1. punktu*). Uz zvērinātiem advokātiem ir attiecināms īpašs tiesību un pienākumu kopums, kas tos nošķir no citu profesiju pārstāvjiem. Atšķirībā no tāda kvalificēta jurista sniegtajiem juridiskajiem pakalpojumiem, kurš nav ieguvis advokāta statusu, advokāta sniegtās juridiskās palīdzības efektivitāti un kvalitāti garantē advokāta piederība tiesu sistēmai, kas tam piešķir plašākas pilnvaras un iespējas aizstāvēt klienta intereses (*sal.: Satversmes tiesas 2017. gada 6. aprīļa lēmuma par tiesvedības izbeigšanu lietā Nr. 2016-10-01 16. punkts*). Atbilstoši Latvijas Republikas Advokatūras likuma

107. pantam zvērinātu advokātu profesionālā darbība (prakse) ir intelektuāls darbs un tās mērķis nav peļņas gūšana. Pieteikuma iesniedzēja pēc profesionālās darbības pārtraukšanas bērna kopšanas laikā un tās atjaunošanas nezaudēja zvērināta advokāta statusu, kas ir tās profesionālās darbības pamats un dod plašas pilnvaras un iespējas veikt intelektuālo darbu klientu interesēs.

Darbinieki, noslēdzot darba līgumu, atbilstoši Darba likuma 28. panta otrajai daļai apņemas veikt noteiktu darbu, pakļaujoties noteiktai darba kārtībai un darba devēja rīkojumiem. Turklāt darbiniekiem tiem noteiktajā darba laikā atbilstoši minētā likuma 130. pantam ir jābūt darba devēja rīcībā. Pašnodarbinātai personai, kura pati organizē savu profesionālo darbību, šādu ierobežojumu nav.

Darbiniekiem viņiem noteiktajā darba laikā ir jāpakļaujas noteiktai darba organizācijai un darba devēja rīkojumiem, viņi darba laikā nevar aprūpēt bērnu, un tāpēc likumdevējs viņiem ir paredzējis tiesības uz bērna kopšanas atvaļinājumu. Proti, likumdevējs ir nodrošinājis darbiniekiem aizsardzību pret iepriekšējā darba zaudēšanu, lai viņi bērna kopšanas dēļ nezaudētu savu iepriekšējo darbu un tādējādi būtu motivēti doties bērna kopšanas atvaļinājumā.

Līdz ar to bērna kopšanas laikā pārtrauktā profesionālā darbība nerada salīdzināmas sekas pašnodarbinātām personām un darbiniekiem Darba likuma izpratnē. Sekas, kas izriet no tā, ka bērna kopšanas laikā profesionālā darbība tika pārtraukta, pašnodarbinātām personām ir atkarīgas no pašas personas rīcības un saimnieciskās darbības riska, bet darbiniekiem – tieši no darba devēja.

Turklāt, kā pamatoti norāda Saeima un Labklājības ministrija, pašnodarbināta persona, atšķirībā no darba ņēmēja Darba likuma izpratnē, pati veic sociālās apdrošināšanas iemaksas un tādējādi var arī plānot savu sociālo nodrošinājumu sociālās apdrošināšanas riska iestāšanās gadījumā.

Tātad attiecībā uz nodarbinātības risku, kas saistīts ar profesionālās darbības pārtraukšanu bērna kopšanas dēļ, nav pamata atzīt, ka pašnodarbinātas personas atrastos vienādos un salīdzināmos apstākļos ar darbiniekiem Darba likuma izpratnē.

Līdz ar to nav konstatējamas tādas personu grupas, kas atrastos vienādos un savstarpēji salīdzināmos apstākļos. Tātad ar apstrīdēto normu tika ievērots tiesiskās vienlīdzības princips.

16. Pārbaudījusi apstrīdētās normas atbilstību vispārējiem tiesību principiem, Satversmes tiesa secina, ka valsts, ar apstrīdēto normu paredzot pašnodarbinātai personai tādu vecāku pabalsta saņemšanas priekšnoteikumu, ka tā bērna kopšanas laikā negūst ienākumus, bija izpildījusi pozitīvo pienākumu nodrošināt ģimenes sociālās aizsardzības sistēmu.

Līdz ar to apstrīdētā norma atbilst Satversmes 110. pantam.

Nolēmumu daļa

Pamatojoties uz Satversmes tiesas likuma 30.–32. pantu, Satversmes tiesa

n o s p r i e d a :

atzīt likuma “Par maternitātes un slimības apdrošināšanu” 10.⁴ panta pirmās daļas 3. punktu (redakcijā, kas bija spēkā no 2012. gada 1. janvāra līdz 2013. gada 31. decembrim) par atbilstošu Latvijas Republikas Satversmes 110. pantam.

Spriedums ir galīgs un nepārsūdzams.

Spriedums stājas spēkā tā publicēšanas dienā.

Tiesas sēdes priekšsēdētāja

I. Ziemele